

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA IQTISODIY INSTITUTLAR SAMARADORLIGINI OSHIRISH: TRANZAKSIYA XARAJATLARINI QISQARTIRISHNING INSTITUTSIONAL MODELI

Saidov Farrux Faxriddinovich¹, Muhammedova S²

*¹ Muhammad al-Xorazmiy nomidagi TATU, AKTSI kafedrası katta
o'qituvchisi*

*² Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, "Bank hisobi va auditi" kafedrası
assistent o'qituvchisi*

Annotatsiya. Ushbu tezisdá raqamli texnologiyalarning iqtisodiy institutlar samaradorligiga ta'siri tranzaksiya xarajatlari nazariyasi asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotda elektron hujjat aylanishi, raqamli identifikatsiya, sun'iy intellekt va raqamli platformalarning davlat boshqaruvi, moliyaviy sektor hamda biznes muhitidagi institutsional jarayonlarni soddalashtirish va tezlashtirishdagi roli yoritib beriladi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, raqamlashtirish orqali axborot shaffofligi oshadi, monitoring mexanizmlari avtomatlashtiriladi va inson omili bilan bog'liq xatoliklar kamayadi, bu esa bitimlar xarajatlarini qisqartirib, bozor mexanizmlarining samarali ishlashiga xizmat qiladi. Shuningdek, raqamli transformatsiyaning investitsion muhit, korrupsiya darajasi va inklyuziv iqtisodiy o'sishga ta'siri ham asoslab beriladi. Xulosa sifatida raqamli texnologiyalar institutsional islohotlar bilan uyg'unlashgandagina barqaror iqtisodiy rivojlanishga erishish mumkinligi ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: raqamli transformatsiya, iqtisodiy institutlar, tranzaksiya xarajatlari, institutsional samaradorlik, raqamli platformalar, sun'iy intellekt, davlat boshqaruvi, biznes muhiti.

Abstract: This thesis analyzes the impact of digital technologies on the efficiency of economic institutions based on transaction cost theory. The study highlights the role of electronic document management, digital identification, artificial intelligence, and digital platforms in simplifying and accelerating institutional processes in public administration, the financial sector, and the business environment. The results show that digitalization increases information transparency, automates monitoring mechanisms, and reduces errors associated with the human factor, thereby lowering transaction costs and contributing to the more efficient functioning of market mechanisms. In addition, the impact of digital transformation on the investment climate, corruption levels, and inclusive economic growth is substantiated. In conclusion, it is emphasized that sustainable economic development can be achieved only when digital technologies are harmonized with institutional reforms.

Keywords: digital transformation, economic institutions, transaction costs, institutional efficiency, digital platforms, artificial intelligence, public administration, business environment.

Аннотация: В данной тезисе анализируется влияние цифровых технологий на эффективность экономических институтов на основе теории

транзакционных издержек. В исследовании раскрывается роль электронного документооборота, цифровой идентификации, искусственного интеллекта и цифровых платформ в упрощении и ускорении институциональных процессов в системе государственного управления, финансовом секторе и бизнес-среде. Результаты показывают, что в результате цифровизации повышается прозрачность информации, автоматизируются механизмы мониторинга и сокращаются ошибки, связанные с человеческим фактором, что, в свою очередь, снижает транзакционные издержки и способствует более эффективному функционированию рыночных механизмов. Также обосновывается влияние цифровой трансформации на инвестиционный климат, уровень коррупции и инклюзивный экономический рост. В качестве вывода подчеркивается, что устойчивое экономическое развитие возможно лишь при гармоничном сочетании цифровых технологий с институциональными реформами.

Ключевые слова: цифровая трансформация, экономические институты, транзакционные издержки, институциональная эффективность, цифровые платформы, искусственный интеллект, государственное управление, бизнес-среда.

Zamonaviy iqtisodiy taraqqiyot sharoitida raqamli texnologiyalar iqtisodiyotning deyarli barcha tarmoqlariga chuqur kirib bormoqda va bu jarayon nafaqat ishlab chiqarish texnologiyalarini, balki iqtisodiy institutlarning ishlash mexanizmlarini ham tubdan o'zgartirmoqda. Iqtisodiy institutlar - bu bozor ishtirokchilari o'rtasidagi munosabatlarni tartibga soluvchi rasmiy va norasmiy qoidalar, tashkilotlar hamda ularning bajarilishini ta'minlovchi mexanizmlar majmuasidir. Ularning samarali faoliyati iqtisodiy barqarorlik, investitsion muhit sifati va resurslarning optimal taqsimlanishida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Institutsional iqtisodiyot nazariyasiga ko'ra, iqtisodiy institutlarning asosiy vazifalaridan biri tranzaksiya xarajatlarini kamaytirishdan iborat. Tranzaksiya xarajatlari axborot izlash, muzokaralar olib borish, shartnoma tuzish, majburiyatlar bajarilishini nazorat qilish va nizolarni hal etish bilan bog'liq bo'lgan barcha xarajatlarni o'z ichiga oladi. Rivojlanayotgan iqtisodiyotlarda ushbu xarajatlarning yuqori bo'lishi ko'pincha norasmiy kelishuvlar, ishonch tanqisligi, huquqiy mexanizmlarning yetarli darajada ishlamasligi va ma'lumotlarning yopiq bo'lishi bilan izohlanadi. Natijada iqtisodiy bitimlar sekinlashadi, bozor ishtirokchilari faolligi pasayadi va iqtisodiy resurslardan foydalanish samaradorligi kamayadi.

Raqamli texnologiyalar, xususan, elektron hujjat aylanishi, raqamli identifikatsiya tizimlari, blokcheyn asosidagi reyestrlar, sun'iy intellektga asoslangan monitoring va tahlil tizimlari institutlar faoliyatida sifat jihatidan yangi imkoniyatlarni yaratmoqda. Ushbu texnologiyalar orqali axborotning shaffofligi va tezkorligi ta'minlanadi, inson omili bilan bog'liq xatoliklar qisqaradi hamda nazorat mexanizmlari avtomatlashtiriladi. Natijada bitimlar tuzish va bajarish jarayoni soddalashib, tranzaksiya xarajatlari sezilarli darajada kamayadi.

Tadqiqot doirasida raqamli transformatsiyaning iqtisodiy institutlarga ta'siri tizimli yondashuv asosida baholanadi. Xususan, davlat boshqaruvi, moliyaviy sektor va biznes muhiti misolida raqamlashtirish institutlarning funksional samaradorligini qanday oshirishi tahlil qilinadi. Davlat xizmatlarining elektron platformalar orqali ko'rsatilishi byurokratik to'siqlarni kamaytiradi, xizmat ko'rsatish vaqtini qisqartiradi va korrupsiya xavfini pasaytiradi. Bu esa tadbirkorlik faoliyati uchun qulay muhit yaratib, iqtisodiy faollikning ortishiga xizmat qiladi.

Moliyaviy institutlar faoliyatida raqamli texnologiyalar risklarni baholash, mijozlarni identifikatsiya qilish va shartnomalarni monitoring qilish jarayonlarini avtomatlashtirish orqali operatsion xarajatlarni kamaytiradi. Sun'iy intellekt asosida ishlovchi skoring tizimlari kreditlash jarayonida subyektiv qarorlar ulushini qisqartirib, moliyaviy resurslarning samaraliroq taqsimlanishiga imkon yaratadi. Bu esa moliyaviy inklyuziya darajasining oshishiga va kichik biznes subyektlarining moliyaviy resurslarga kirish imkoniyatlarining kengayishiga olib keladi.

Biznes muhitida esa raqamli platformalar yetkazib beruvchilar, ishlab chiqaruvchilar va iste'molchilar o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri aloqalarni kuchaytirib, vositachilik xarajatlarini kamaytiradi. Elektron savdo tizimlari, raqamli logistika va to'lov platformalari orqali bozor mexanizmlari tezlashadi, raqobat kuchayadi va narxlar shakllanishi yanada shaffof bo'ladi. Natijada iqtisodiyotda resurslardan foydalanish samaradorligi oshib, umumiy ishlab chiqarish hajmi va iste'molchilar farovonligi ortadi.

Shu bilan birga, raqamli institutlarning rivojlanishi ijtimoiy tengsizlikni kamaytirish va hududlararo tafovutlarni qisqartirishda ham muhim rol o'ynaydi. Masofaviy xizmatlar, elektron ta'lim va raqamli moliyaviy xizmatlar orqali chekka hududlarda yashovchi aholi uchun iqtisodiy imkoniyatlar kengayadi. Bu esa inklyuziv iqtisodiy o'sishga erishishning muhim sharti hisoblanadi.

Biroq raqamli transformatsiya jarayonida bir qator institutsional muammolar ham yuzaga keladi. Jumladan, kiberxavfsizlik, shaxsiy ma'lumotlarni himoyalash, raqamli savodxonlik darajasining yetarli emasligi va texnologik infratuzilmaning notekis rivojlanishi raqamli institutlarning to'liq samaradorlik bilan ishlashiga to'sqinlik qilishi mumkin. Shu sababli raqamlashtirish jarayonlari faqat texnik modernizatsiya bilan cheklanmasdan, huquqiy-me'yoriy baza, kadrlar tayyorlash tizimi va institutsional boshqaruv mexanizmlari bilan kompleks tarzda uyg'unlashtirilishi zarur.

Xulosa qilib aytganda, raqamli texnologiyalar asosida iqtisodiy institutlarni modernizatsiya qilish tranzaksiya xarajatlarini kamaytirish orqali bozor mexanizmlarining samaradorligini oshiradi, iqtisodiy munosabatlarda ishonch muhitini mustahkamlaydi va barqaror iqtisodiy o'sish uchun mustahkam institutsional asos yaratadi. Shu bois raqamli transformatsiya iqtisodiy siyosatning muhim ustuvor yo'nalishi sifatida ko'rib chiqilishi va institutsional islohotlar bilan uzviy bog'liq holda amalga oshirilishi lozim.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. North, D. C. (1990). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge University Press.

2. Williamson, O. E. (1985). *The Economic Institutions of Capitalism*. Free Press, New York.
3. Acemoglu, D., Robinson, J. A. (2012). *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*. Crown Business.
4. World Bank. (2022). *World Development Report: Data for Better Lives*. Washington, DC.
5. OECD. (2021). *Digital Government Index: 2021 Results*. OECD Publishing.
6. Schwab, K. (2016). *The Fourth Industrial Revolution*. World Economic Forum.
7. UNDP. (2023). *Digital Transformation for Sustainable Development*. United Nations Development Programme.
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2020). *Raqamli O'zbekiston – 2030 strategiyasi*.

